

КАПИТЕЛ 2 / CHAPTER 2²

INTEGRATION AND GLOBALIZATION OF HIGHER EDUCATION AT THE RECEPTION OF UKRAINIAN SCIENTISTS (SECOND HALF OF THE 1990S – THE BEGINNING OF THE 20S OF THE 21ST CENTURY)

DOI: 10.30890/2709-2313.2023-24-03-017

Вступ

Відомий український вчений В. Андрущенко в інтерв'ю авторитетному часопису «Дзеркало тижня» зазначив: глобалізація – річ жорстка і невідворотна, зупинити її неможливо. Глобалізація формує нову еру відносин і взаємодії між націями, економічними і політичними інститутами і системами, між людьми. Глобалізація – це прагматичний багатовимірний процес, що охоплює і справляє потужний вплив всі сфери суспільного життя XXI ст., зокрема і вищу освіту. Найвища вимога глобалізації до вищої освіти та людини – це високий професіоналізм [3].

Процеси інтеграції та глобалізації в різноманітті їх проявів, тенденцій, викликів стали природними, іманентними у розвитку національних та регіональних систем вищої освіти (ВО). Закономірно, що ця проблема вивчається на міждисциплінарному рівні, зокрема, у галузях педагогіки, філософії, економіки, управління, психології тощо. Сукупно вони складають плетиво теоретичних конструкцій, які відображають безліч наукових підходів і рецепцій. Така ситуація актуалізує потребу предметного історіографічного аналізу цього доробку.

У процесі розв'язання означеного завдання було визначено два відносно окремі, відмінні етапи розвитку українського наукового дискурсу з проблеми глобалізації ВО. Перший, що охоплює другу половину 90-х рр. XX – перше десятиліття XXI ст. та позначається зосередженням уваги науковців на її вивченні в контексті інтеграції України в європейський простір, зокрема, Болонський процес. Другий етап, що охоплює 10-ті – початок 20-х рр. XXI ст.

²*Authors: Snitovska Olga Yosypivna*

характеризується нарощуванням якісно нових підходів і тенденцій дослідження процесу глобалізації вищої освіти.

Мета дослідження – здійснити синтезований аналіз відображення проблеми глобалізації вищої освіти в українському науковому дискурсі другої половини 90-х рр. ХХ – початку 20-х ХХІ ст.

Результати дослідження

2.1. Стан дослідження проблеми

Вітчизняна наука нагромадила значний масив різнопрофільних праць, що розкривають різні аспекти складної багатовимірної проблеми глобалізації вищої освіти (В. Андрущенко, Т. Воєцька, М. Головань, К. Корсак, В. Кремень, О. Локшина, Г. Макбурні, М. М'яковський, В. Огнев'юк, А. Павленко, Н. Погребняк, А. Сбруєва, О. Сисоєва, Л. Сохань, О. Хоменко та ін.). Утім, за винятком спроб фрагментарного осмислення (анонсування) цього доробку у вступних розділах монографій і дисертацій (Н. Авшенюк, Ф. Андрушкевич, В. Зінченко, О. Малиновська, О. Слюсаренко, А. Ржевська, І. Щербакова та ін.), фактично не було здійснено його спеціального історіографічного аналізу. Тому заповнення цієї проблеми є актуальним і практично значущим завданням історіографії української педагогічної науки.

2.2. Проєвропейський вектор дослідження інтеграції та глобалізації (друга половина 90-х рр. ХХ – перше десятиліття ХХІ ст.)

Перші кроки предметного дослідження українськими науковцями проблеми інтеграції та глобалізації вищої освіти фіксуємо в середині 90-х рр. ХХ ст. Зокрема, дослідниці В. Астахова і Г. Клімова в контексті пострадянських «боїв за методологію» та положень офіційних освітніх документах окреслили потребу

переорієнтації розвитку ВО України на західний освітній досвід та можливі труднощі, ризики її інтеграції у європейський освітній простір [4].

У другій половині 90-х рр. ХХ ст. відстежуємо спорадичні спроби осмислення процесів інтеграції та глобалізації освіти в ракурсах ролі, місця в ньому України (В. Андрущенко, 1999; В. Громовий, 1998) та вивчення характеру реформування національних систем освіти і впливу економічних, політичних чинників на цей процес (К. Корсак, 1996; А. Деркач, 2000 та ін.).

Посилення уваги науковців до цієї проблематики спостерігаємо з 2001–2002 рр. Цей тренд стимулював суспільний дискурс з питання приєднання до Болонського процесу та входження України до європейського освітнього простору. Він досяг піку у 2004–2006 рр. та виявився в таких тематичних ракурсах студій: теоретичне осмислення процесів інтеграції та глобалізації ВО (К. Корсак, 2000, 2005; В. Кремень, 2002, 2005); їхній аналіз як освітньої парадигми, яка детермінує трансформацію та пріоритети розвитку вищої освіти України (А. Данілова, 2003; О. Гаращук, 2004; Н. Карпунова, 2006; О. Льовкіна, 2004; Г. Макбурні, 2001; З. Сейдаметова, 2004); прогнозування в контексті глобалізації та інтеграції в європейський освітній простір шляхів і перспектив реформування національної систем вищої освіти України, зокрема, з акцентом на роль і місце в них університетів (В. Бакіров, 2002; Т. Воєцька, 2002; В. Огнев'юк, 2003); осмислення впливів процесів інтеграції та глобалізації на гуманізацію вищої освіти та збереження ідентичності здобувачів вищої (Л. Воробйова, 2004; К. Покотило, 2004; Л. Рижак, 2004).

Відтак, за кількістю публікацій (фокус-увага) у 2003–2006 рр. виокремилися два пріоритетні напрями вивчення проблем інтеграції та глобалізації ВО. Перший стосується її осмислення в контексті розвитку інформаційних технологій та Інтернету (І. Кучма, 2004; О. Лабенко, 2003; П. Соболев, 2004; В. Толлок, В. Єрмолаєв, 2001; М. Чурсін, 2004; Н. Шаронова, 2002 та ін.). Абстрагуючись від впливів економічних і політичних чинників, науковці консолідовано доводили вирішальний вплив ІКТ на процеси глобалізації та їх прояви у функціонуванні вищої школи. Стверджувалося, що це закономірний

наслідок переходу від постіндустріального до інформативного суспільства.

Науковці, які представники другий напрям дослідження проблеми інтеграції та глобалізації розглядали її в контексті реформування системи вищої освіти України. Акцентувалося на вимогах і викликах, пов'язаних з її входженням у Болонський процес, який розглядався як нова модель реформування національної системи ВО (Б. Братаніча і Т. Вецкура, 2004; В. Журавський, 2005; П. Кряжев, 2004; О. Фурса, 2004). Поряд із визначеними в офіційних документах підходами і шляхами її розвитку, науковці пропонували нові ефективні інструменти входження в європейський та світовий простір, зокрема, у вигляді проектного підходу (В. Биков, 2001).

Характерним явищем стала актуалізація імперативу інтеграції та глобалізації ВО в освітньому процесі та науково-дослідницькій роботі студентів. Про це свідчить пропозиція Міністерства освіти України провести першу академічну лекцію 2003–2004 навчального року у вишах на тему: «Пріоритети вищої освіти в умовах глобалізації процесів соціально-економічного розвитку». Вона окреслювала перспективи розвитку ринку праці та його потреби в конкурентоздатних фахівцях різного профілю (*Освіта України*. 2003. 28 серпня). На розгляд педагогічних і студентських колективів також виносилися «Національна доповідь щодо вступу України в Болонський процес» (Київ: Освіта України, 2004) та освітні програми ЄС для українського студентства «На шляху до Європейського освітнього простору» (*Сучасна освіта*. 2005. № 11/12).

Ця тематика обговорювалася на влаштованій Народною українською академією міжнародній студентській конференції «Система освіти України в умовах глобалізації: стан та прогнози (Харків, 2007). Захід засвідчив широку зацікавленість молодими науковцями питаннями розвитку іншомовної освіти, академічної мобільності та ін.

На початку XXI ст. проблема інтеграції у європейський освітній простір стала чи не найбільш обговорюваною на проведених в Україні міжнародних і всеукраїнських наукових форумах. Вони стимулювали міждисциплінарний дискурс про феномен глобалізації в різних тематичних ракурсах. Свідченням

цього стали збірники наукових матеріалів, видані за результатами Другої всесвітньої конференції «Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації» (Київ, 2003); міжнародних конференцій «Гуманізація вищої освіти: філософські виміри», де діяла секція «Освіта і глобалізація» (Суми – Бердянськ, 2004) та «Стратегічні напрями розвитку вищої освіти в Україні» (Київ – Судак, 2004); всеукраїнської конференції «Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 2004) та ін.

Про зростання наукового інтересу до означеної проблематики свідчать підготовлені працівниками академічних установ і закладів освіти тематичні та профільні збірники, зокрема, «Вища освіта України у національному і глобальному контекстах» (МАУП, 2005), «Реклама і дизайн в умовах глобалізації вищої освіти та інформаційної інтеграції» (Київський Інститут реклами, 2005) та ін.

Матеріали наукових конференцій і збірників презентують дизайн досліджень з проблеми інтеграції та глобалізації вища освіта, містять значну частину згаданих вище публікацій.

2.3. Тенденції і напрями українського наукового дискурсу щодо проблем інтеграції та глобалізації вищої освіти у 10-х – 20-х рр. ХХІ ст.

Згідно з нашим історіографічним аналізом у 2011–2013 рр. почав визрівати, а з 2014 – 2015 рр. динамізувався розвиток нового етапу наукового дискурсу з проблеми глобалізації вищої освіти. Це зумовлювалося низкою освітніх, наукових, суспільних, і геополітичних чинників. Приєднання України до Болонського процесу стало доконаним фактом, але реальна інтеграції національної системи ВО в європейський освітній простір супроводжувалася значними труднощами, що виявлялися в імітації змін, формалізмі реформ, інших негативних явищах. Злам у свідомості громадянського суспільства та науковців спричинили Єврореволюція (листопад 2013 – лютий 2014 рр.), захоплення

Росією Криму і частини східних областей України та масштабна російсько-українська війна.

У 10-х – на початку 20-х рр. ХХІ ст. в дослідженнях українських науковців проблем інтеграції та глобалізації ВО відстежуємо чотири основні тенденції. Перша виявилася у зміні тематичної геопросторової спрямованість студій: з пріоритетного у попередньому чверть столітті проєвропейського вектора, що часто зводився до входження України в Болонський процес, на загальносвітовий вектор (контекст).

Друга тенденція виявилася у змінах змістовного, науково-теоретичного підходів: українські вчені стали виходити за межі інтерпретації процесів інтеграції і глобалізації вищої освіти в ракурсі положень офіційних документів та розглядати їх на основі аналізу складних суперечливих світових, регіональних, національних викликів економічного, соціального, політичного, безпекового, культурного характеру.

Третя тенденція свідчить, що важливим підґрунтям ідейно-теоретичної трансформації вивчення проблеми інтеграції та глобалізації ВО стала зміна орієнтирів використання емпіричних та аналітичних матеріалів. У другій половині 1990-х рр. активно адаптувалися російські наративи в контекст українського історіографічного процесу. Це зумовлювалося як «мовними обставинами», «традиційним» (пак, інертним) апелюванням до доробку т. зв. ближнього зарубіжжя, так і об'єктною схожістю пострадянських систем ВО. З 2001 – 2003 рр. вони стали активніше «розчинятися» ідеями і концептами західних учених. Цей вектор інтеріоризації наукових знань почав домінувати з 2012 – 2014 рр. Утім, лише після масштабної збройної агресії РФ він фактично став основним, це зумовлювалося і офіційною установкою щодо неприпустимості використання праць авторів Росії та Білорусі.

Четверта тенденція виявилася в тому, що у 10-х – на початку 20-х рр. ХХІ ст., поряд із домінуючими раніше статейними матеріалами і навчальними посібниками, стали з'являтися монографічні та дисертаційні дослідження, в яких проблема глобалізації ВО розглядалася комплексно у певних тематичних

ракурсах.

Чіткі симптоми означених тенденцій знайшли відображення в низці змістовних статей 2011–2014 рр., які мобільно фіксували прояви трансформації парадигми розвитку ВО в контексті чергових суспільних викликів (О. Балагура, О. Войналович, О. Гаращук, М. Загірняк та ін.). У 2015–2017 рр. цей тренд продовжили публікації, в яких процеси інтеграції та глобалізації освіти осмислювалися на міжгалузевому рівні.

У цьому періоді спостерігаємо деяке зменшення уваги до проблем інтеграції та глобалізації вищої освіти на наукових форумах, в тому й тематично орієнтованих. Приміром, на конференції «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (Дніпро, 2017) у секції 1 «Вища освіта: проблеми та перспективи розвитку», йому було присвячено лише один виступ. Така ж ситуація випливає і з матеріалів всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації «Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів ХХІ ст.» (Одеса, 18 липня – 28 серпня), де закономірно увага науковців була прикута до внутрішньої ситуації у системі ВО України.

За досліджуваного відстежуємо формування трьох взаємопов'язаних тематичних блоків студій з проблеми інтеграції та глобалізації ВО: науково-теоретичний (концептуальний, інституційний, процесуальний аспекти); міждисциплінарний; територіальний.

Концептуальний аспект науково-теоретичного блоку передусім передбачає з'ясування термінологічного компоненту наукового дискурсу, що стосується понять «глобалізація» та «глобалізація вищої освіти». Імпонує підхід В. Андрущенко, який відзначає тенденцію щодо розуміння глобалізації як «невідворотного майбутнього», яке «формує нову еру взаємодії між націями, економічними і політичними системами та людьми». Вона розширює культурно-інформаційні взаємини між державами і народами, впливає на виробництво, торгівлю, ринок праці, управління, політичні утворення, інші суспільні процеси, інститути [3].

В українському дискурсі початку ХХІ ст. доволі продуктивним стає

«конвергентно-просторовий» (за нашим визначенням) підхід трактування глобалізації вищої освіти. Зокрема, Ф. Андрушкевич тлумачить її як процес конвергенції принципів засад освітньої політики національних держав, що визначають цілі, стратегії розвитку, зміст освіти та способи, критерії оцінки ефективності освітніх систем [2, с. 11]. У дефініціях науковиці Н. Авшенюк глобалізація ВО постає як геопросторовий процес зростаючої взаємозалежності та конвергентності, в якому вдосконалюються світові або регіональні сфери діяльності; як обмін знаннями і предметами мистецтва всередині загального простору [1, с. 91].

З розмаїття наративів наукового дискурсу впливають консенсусні контури трактування глобалізації вищої освіти як явища, що стимулює і детермінує фундаментальні зміни у світовому порядку, коли національні кордони втрачають своє значення. Процеси інтеграції та глобалізації ВО у студіях українських учених часто постають як дволикий Янус, який, з одного боку, ставить під сумнів життєдіяльність університету як суспільного інституту, з іншого, відкриває перед ним нові обрії поступу.

У 10-х – на початку 20-х рр. ХХІ ст. посилюється тренд розвитку міждисциплінарних досліджень проблеми інтеграції та глобалізації ВО. З позицій філософії освіти на міжгалузевому рівні (педагогіка, управління, менеджмент та ін.) у монографіях і дисертаціях (А. Бойко, Є. Зеленов, О. Стьопіна, В. Зінченко, І. Кадієвська, О. Колесова, М. Кудря, О. Малиновська, О. Чабала, І. Щербакова) та численних статтях розкриваються основоположні методологічні підходи, ідеї, концепти проблеми інтеграції та глобалізації ВО. Зокрема, відстежується еволюція її історіософського осмислення від доби Античності до модерних течій ХХ–ХХІ ст., які позначають світові тенденції зміни освітніх парадигм у вигляді кризи класичної моделі системи вищої освіти та розробки нових фундаментальних засад щодо її гуманізації, гуманітаризації, демократизації, комп'ютеризації.

Широкий спектр проблем інтеграції та глобалізації ВО порушуються в студіях у галузі економіки та фінансів (М. Білінець, Т. Боголіб, А. Буряченко, О.

Гаращук, Є. Малік, Т. Паєнтко, І. Содоль, Т. Павлова, О. Падалка, В. Юрга та ін.). Виходячи з аналізу статистики, в проєкції зарубіжного досвіду науковці розкривають тенденції, структуру механізми фінансування вищої освіти та показують як розвинені країни, забезпечивши пріоритет фінансування освіти і науки, створили інтелектуальне підґрунтя для потужного зростання національної економіки.

Зусиллями фахівців у галузях управління і права (А. Бабічев, І. Вербовський, І. Застрожнікова, С. Захарін, І. Каленюк, О. Падалка, О. Рудницька, Т. Семенюк, У. Парпан, О. Фейчер, І. Хомишин, Т. Чернуха) та педагогів-компаративістів (Н. Авшенюк, А. Сбруєва) реконструюється структура регулювання, функціонування і розвитку системи ВО у різних площинах і аспектах: законодавчо-правовому, державному, недержавному; світовому, регіональному, національному, локальному. В таких ракурсах аналізуються прийняті на рівні ООН, ЮНЕСКО, інших міжнародних організацій та парламентів і урядів окремих держав документи (конвенції, хартії, декларації, концепції, програми), які відображають поступальний процес вироблення принципів і норм міжнародного права з регулювання розвитку систем ВО.

Вивчаючи у таких проєкціях зарубіжний досвід з теорії і практики державного і адміністративно-правового регулювання національних систем ВО в умовах євроінтеграції, вчені висловлюють доволі схожі погляди на цю проблематику. Прояви, масштаби, наслідки інтеграції та глобалізації ВО в різних країнах можуть істотно відрізнятись залежно від характеру і особливостей національної політики та управління. Освітні інститути реалізують свою залученість у цю сферу зважаючи на сформовані традиції, національні потреби, внутрішні ресурси. При цьому констатується, що під впливом інтеграції та глобалізації відбувається послаблення ролі національних владних структур у визначенні пріоритетів освітньої політики на користь наднаціональних, міжнародних суб'єктів.

При з'ясуванні інституційного аспекту інтеграції та глобалізації ВО вчені фокусують на з'ясуванні чинників і характеру формування національних і

регіональних систем ВО та їх порівняльному аналізі. Паралельно вивчається роль і місце в цих процесах наднаціональних структур на кшталт ЮНЕСКО, Організації економічного співробітництва і розвитку, Міжнародної мережі органів забезпечення якості у вищій освіті та профільних консультативних організацій як Міжнародна спілка транснаціональної освіти та ін.

Висновки

Проведений історіографічний аналіз відображення проблеми інтеграції та глобалізації вищої освіти в українському науковому дискурсі дозволяє зробити такі висновки. Другу половину 90-х рр. ХХ – перше десятиліття ХХІ ст. можна визначити як перший початковий етап її предметного вивчення. Синтезований аналіз нагромаджених у цей час студій засвідчує інтеріоризацію в український дискурс спершу напрацювань російських, а згодом і західних учених, активне осмислення сутності і тенденцій розвитку процесів інтеграції та глобалізації ВО передусім регіональному європейському, національному (українському) рівнях. Основна увага фокусувалася на проблемах і перспективах інтеграції системи вищої освіти України в Болонський процес та європейський освітній простір.

Порівняно з означеним чвертьстоліттям, в 10-х – на початку 20-х рр. ХХІ ст. формується якісно новий етап розвитку українського наукового дискурсу з проблеми інтеграції та глобалізації вищої освіти. Це знайшло прояв в активізації міждисциплінарних студій, розширенні їх тематично-геопросторової спрямованості, зміні контекстів її вивчення з україноцентричного на загальносвітовий, осмисленні процесу глобалізації ВО в розрізі світових, регіональних, національних викликів економічного, соціального, політичного, безпекового, культурного характеру. Поряд зі статейними матеріалами, істотному приросту знань з проблеми глобалізації ВО сприяла поява монографій і дисертацій, де вона висвітлюється комплексно у певних тематичних ракурсах.